

страктних атрибутів) існує низка прототипів, про що свідчать, зокрема, прототипні уявлення про кольороназви... [7, с. 11]. У наведеному прикладі актуалізовано форму суперлатива *найпрототипніший*, утворену з порушенням норми відносного прикметника *прототипний*.

Отже, незважаючи на те, що мова наукового стилю характеризується кодифікованістю, «неемоційною характеристикою мовних явищ, помітно «сухою», виразно книжною лексикою» [5, с. 118], неузальні форми ступенів порівняння, оцінні ступеньовані форми, що використовуються для характеристики та виділення важливих мовних явищ, поступово стають частиною наукового дискурсу.

Репрезентоване дослідження не висчерпує всього кола питань, пов'язаних із використанням ненормативних форм прикметників як засобу виникнення прагматичної інформації. Недослідженими залишаються питання щодо сполучуваності прикметників, їх функціонування в текстах інших жанрів та стилів, що викликає необхідність подальшого вивчення викремленої проблеми.

Література:

1. Баллі Ш. Общая лингвистика и вопросы французского языка / Ш. Балли. – М. : Изд-во иностр. лит., 1955. – 416 с.
2. Вихованець І. Теоретична морфологія української мови : Академічна граматики української мови / І. Вихованець, К. Горденська [за ред. чл.-кор. НАНУ І. Вихованця]. – К. : Унів. вид-во «Пульсари», 2004. – 400 с.
3. Грищенко А. П. Ступені порівняння прикметників / А. П. Грищенко // Українська мова: енциклопедія [ред. кол.: Русанівський В. М., Тараненко О. О. (співголови) та ін.]. – К. : Видавництво «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2007. – С. 682–683.
4. Громик Ю. В. Прислівники відзайменникового походження у західнополіських говітках української мови : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Ю. В. Громик. – К., 1999. – 20 с.
5. Дорошенко С. І. Граматична стилістика української мови : [посібн. для учнів] / С. І. Дорошенко. – К. : Рад. шк., 1985. – 200 с.
6. Кірічек І. Ю. Синтагматика відносних прикметників в українській літературній мові : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01. «Українська мова» / І. Ю. Кірічек. – Харків, 2013. – 20 с.
7. Кісь Р. Мова, думка і культурна реальність / Р. Кісь. – Львів : Літопис, 2002. – 303 с.
8. Кононенко І. В. Лексико-синтаксичний потенціал прикметника у слов'янських мовах : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. філолог. наук : спец. 10.02.03. «Слов'янські мови» / І. В. Кононенко. – К., 2009. – 19 с.
9. Космеда Т. А. Аксиологічні аспекти прагмалінгвістики : формування і розвиток категорії оцінки : [моногр.] / Т. А. Космеда. – Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2000. – 349 с.
10. Космеда Т. Его і Alter Его Тараса Шевченка в комунікативному просторі щоденникового дискурсу / Тетяна Анатоліївна Космеда. – Дрогобич : КОЛО, 2012. – 371 с.
11. Момот Н. М. Щоденник Т. Шевченка як творчо-психологічний та жанровий феномен : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.01.01. «Українська література» / Н. М. Момот. – Кіровоград, 2006. – 20 с.
12. Русанівський В. М. У слові – вічність : (Мова творів Т. Г. Шевченка) / В. М. Русанівський. – К. : Наукова думка, 2002. – 238 с.
13. Тетерина І. Л. Функціональний аспект атрибутивного словосочетання моделі «прилагательное+существительное» / І. Л. Тетерина // Семантико-функціональні поля в лексике і граматики / [межвуз. сб. науч. тр.]. – Ленинград : Ленингр. гос. пед. ин-т им. А. И. Герцена, 1990. – С. 103–109.
14. Шинкарук В. Д. Словотвірна категоризація суб'єктивної оцінки / В. Д. Шинкарук, Л. Б. Шутак. – Чернівці : Рута, 2002. – 128 с.

УДК 811.161.2'373(045)

Т. Ф. Семашко,

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ

ВЕРБАЛЬНА РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ ЕТНОКУЛЬТУРНИХ СТЕРЕОТИПІВ ІЗ ОДОРАТИВНИМ КОМПОНЕНТОМ

У пропонованій розвідці на матеріалах «Словника української мови XVI – першої половини XVII ст.» розглянуто етнокультурні стереотипи із одоративним компонентом.

Ключові слова: *чуттєве сприйняття, модус перцепції, одаризми, перцептивні стереотипи.*

VERBALE REPRESENTATION STEREOTYPES WITH COMPONENTS AT DESIGNATE SMELL

On materials of the «Dictionary of Ukrainian Language XVI – first half of XVII century», objectification considered one of the segments of sensual communication «smell» in terms of ethnic and cultural stereotyping.

Research shaped building and features sensory representation stereotypes in lexicographical works is of particular importance. Since stereotypes are the result of the systematization of phenomena in consciousness, respectively, information about them can be obtained only if the study of linguistic facts that should be conducted both in synchronic as in diachronic aspects simultaneously. In the field of lexicography linguistic processes particularly intense since dictionaries are not only a means of fixing semantic organization of vocabulary, but of thinking processes, enabling detection national specifics categorization of the world through the study of perceptual stereotypes.

The author determined the degree of adequacy of the corresponding informative material, which allows to draw conclusions about the sustainability of patterns of sensory perception in Ukrainian linguistic culture.

Key words: *sensory perception, the mode of perception, odorizmy, sensory stereotypes.*

ВЕРБАЛЬНАЯ РЕПРЕЗЕНТАЦИЯ ЕТНОКУЛЬТУРНЫХ СТЕРЕОТИПОВ С ОДОРАТИВНЫМ КОМПОНЕНТОМ

В статье автор на материалах «Словаря украинского языка XVI – первой половины XVII ст.» рассматривает этностереотипы с одоративным компонентом.

Ключевые слова: *чувственное восприятие, модус перцепции, одаризмы, сенсорные стереотипы.*

Значущість сенсорики у сприйнятті людиною світу неможливо переоцінити, оскільки за її допомоги ми отримуємо можливість сприймати світ в усьому його різноманітті, відчувати найтонші відтінки природного буття. Будь-який із феноменів навколишньої дійсності, що сприймається органами чуття, паралельно підлягає логічному осмисленню і категоризації. Тісний взаємозв'язок категоризації з системою сприйняття світу п'ятьма органами чуття, з одного боку, і з обробкою сенсомоторних і перцептивних даних за допомогою мови [1, с. 307], з іншого, робить актуальними дослідження специфіки мовної репрезентації сенсорних (перцептивних) ментальних комплексів, якими виступають перцептивні ет-

нокультурні стереотипи. Сенсорними називаємо етнокультурні стереотипи, які виступають репрезентантами знань про різні види сприйняття, специфіка яких зумовлена самою природою чуттів, що є суб'єктивними за своєю сутністю, а отже, неоднозначними в плані інтерпретації.

Особливе місце серед досліджень сенсорних стереотипів посідає досвід вивчення їх образного потенціалу та особливостей репрезентації в лексикографічних працях. Оскільки стереотипи є результатом систематизації феноменів у свідомості, відповідно, відомості про них можуть бути отримані лише за умови вивчення системи мовних фактів, які повинні вестися як у синхронному, так і в діахронному аспектах одночасно, бо «будь-який повний синхронний опис мови не може обійтися без поняття архаїзму та інновації» [2, с. 40]. У сфері лексикографії мовні процеси особливо інтенсивні, оскільки словники є не тільки засобом фіксації семантичної організації лексики, а й мисленневих процесів, що уможливило вивчення національно-мовної специфіки категоризації світу через вивчення перцептивних стереотипів.

У своєму дослідженні ми відштовхуємося від матеріалів «Словника української мови XVI – першої половини XVII ст.» (далі СЛУМ) – першої в історії української культури праці, яка подає інформацію про книжну і народнорозмовну лексику української мови цього періоду, що є надійним джерелом вивчення лінгвокультурних феноменів у діахронії. Аналіз стереотипів сенсорного сприйняття, зафіксованих матеріалами СЛУМ, уможливить розв'язання питання щодо фіксації та способів тлумачення відповідного лексичного шару української мови; дозволить виявити та встановити ступінь інформативної достатності відповідного ілюстративного матеріалу; дасть змогу зробити висновки не тільки щодо способів розкриття значень етностереотипів, а й щодо повноти, точності сучасного тлумачення як денотативного, так і конотативного аспектів семантики, а також дасть можливість з'ясувати питання щодо їх усталеності в українській лінгвокультурі. Означимо, що коло наших пошуків обмежено одним із п'яти перцептивних модусів – одоративним, роль якого у житті людини традиційно вважається незначною, що викликає наші зауваження.

На нашу думку, запах – один із ланцюжків, що зв'язує людину з природою, відповідно, ольфакторні відчуття займають особливе місце в життєдіяльності людини, впливаючи на її свідомість і підсвідомість. Запахи аксіологічний і суб'єктивний: людину цікавлять запахи не самі по собі, а лише в тому сенсі, в якому вони приносять їй задоволення/незадоволення [4, с. 61–63]. З погляду суб'єктивної емоційності формується гедоністична оцінка запаху – всі запахи емоційно забарвлені, викликають у нас ті чи інші переживання, приємні чи неприємні, «байдужих» запахів не буває. Запахи, ймовірно, пробуджують пам'ять (не логічну, а емоційну) [3, с. 57], впливають на людину, яка формує власне ставлення до них та визначає їхню якість.

Попри значну кількість напрацювань щодо одоративних відчуттів та мовних засобів їх вираження (такі дослідження провели С. Александрова, І. Бабій, В. Власюк, П. Воробець, Н. Вострякова, І. Гайдаєнко, В. Дятчук, В. Іванченко, Л. Клименко, С. Корчова-Тюріна, О. Костюченко, А. Куценко, І. Попова-Бондаренко, О. Потєбня, Л. Ставицька, І. Тарасюк, О. Турчак, О. Федотова та ін.), поза увагою науковців залишились ольфакторні номінації як структурні компоненти етнокультурних стереотипів, що робить актуальною пропоновану розвідку.

Недостатнє вивчення нюхової сфери сприйняття, невловимість, ефемерність запаху призводить до посилення суб'єктивного фактору при його дослідженні. Це знаходить своє відображення на мовному матеріалі: хоча у межах підсистеми одоративний модус обслуговується окремими лексемами, він не наділений спеціальними одиницями для вимірювання («сили відчуттів»), оскільки точно виразити запах мовними засобами майже неможливо. Іще Іван Франко зауважував, що «наша мова найбагатша на означення зору, менше багата, але все таки досить багата на означення вражень слуху і дотику, а найбідніша на означення смаку і запаху» [8, с. 79]. Проте говорити про ущербність досліджуваного модусу не можна: позбавлені власного лексичного спектру, одоративні емоції знаходять підтримку в характеристичних означеннях і, зазвичай, в тому референтному поділі, за яким закріплені реальний чи уявний запах, у суміжних відчуттях. Сказане компенсується багатством уявлень, форм вираження, асоціативних та узагальнених образів, за якими відкривається специфічний для певної лінгвокультури «асоціативний профіль» образів свідомості, що інтегрують притаманний певному етносу чуттєвий досвід, домінантні цінності та орієнтири, зокрема, національно-етнічні стереотипи [6, с. 73], що узагальнюють одоративну складову світу.

Найдавніші фіксації етнокультурних стереотипів, у структурі яких наявний одоративний компонент, спостережено в текстах матеріалів СЛУМ. Аналіз матеріалу засвідчує обмеженість об'єктивної базових одоративних сенсорних відчуттів, що використовувались нашими предками. Усі вони об'єднуються спільною семантикою – називають той чи інший запах, проте різняться граматичним оформленням. У структурі етнокультурних стереотипів найуживанішими є об'єктивації, вербалізаторами яких виступають іменники *запах*, *вонь*, *арома*(т), *смір*адь та прикметники *добровонний*, *благовонний*, *смердливий*, *сміра*(д)ний, *смердливий*, які фіксують видові одоративні поняття. Називаючи приємний або неприємний запах, такі номени у структурі етнокультурних стереотипів або зберігають зв'язок із вихідною одоративною ознакою (*Лютини Катове, займуть встяхь гръшниковъ тогѡ свѣта, ѡныхъ козловъ смердливихъ;... геретико(в) зловѣрны(х), и ра(з)до(р)никовъ* (Чернігів, 1646 *Перло* 154 зв.) [СЛУМ, Т. 12, с. 7]), або, проєктуючись у ментальну сферу, втрачають цей зв'язок та набувають при тому виразної аксіологічної орієнтації, яка розглядається з позиції ціннісного бачення світу (*А воня мирра масті твоихъ надъ вси добровонни рѣчи, стѣнникъ жъ каплють оуста твоя* (поч. XVI ст. *Песн. п.* 53) [СЛУМ, Т. 14, с. 42]; *На мѣстѣ благовонныхъ речей, бы ся пасль у заградахъ* (поч. XVI ст. *Песн. п.* 54) [СЛУМ, Т. 11, с. 63]; *Церковь есть различного жития цвѣтущий благодонный и добровонный рай* (1600–1601 *Виш. Кр. отв.* 168) [СЛУМ, Т. 8, с. 53]).

У значеннєвому полі етнокультурних стереотипів, заґрунтованих на перцепції сприйняття навколишнього світу за допомогою запахів, можна виділити різні сфери їх побутування. Кількісно домінантною є сфера «характеристика запаху», у межах якої спостережено стереотипи, заґрунтовані на одоративній ознаці, які визначають особливості видових понять одоративного модусу та є їх узагальненими образами. Серед диференційних сем «характеристика запаху» найбільш частотними є: «оцінка запаху», «інтенсивність запаху», «вплив запаху на людину», «якість запаху». Ольфакторні атрибути у структурі етнокультурних стереотипів передають як позитивні значення, ядерним у відповідному контексті є «приємний», «ніжний запах», так і негативні, ядерним для яких є значення «неприємний», «смердючий запах». Зокрема, позитивну аксіологію демонструє стереотипний образ *вда(ч)ний запах*, що розвиває периферійну значеннєву зону «запахний» і далі з проєкцією у ментальну зону «який виправдовує сподівання» (*Тѡжъ и но(з)дрѣ почувють сво(ю) оудьльну мѣку; котѡрѣ ради были наслаж(д)атиса вда(ч)ныхъ запаховъ* (Чернігів, 1646 *Перло* 156 зв.) [СЛУМ, Т. 12, с. 143]). Як негативно марковані трактуємо *сміради брыдкіи, злѣй запах(х), гръшнѣи смро(д)* периферійною значеннєвою зоною яких формує проєкція у ментальну сферу: «поганий», «шкідливий», «нездоровий» (*Четвертое оѡно нѡздрѣ, през тѡе познаѡсѣи; запахи вдачнѣи, и сміради брыдкіи* (Чернігів, 1646 *Перло* 3) [СЛУМ, Т. 3, с. 79]; *Справе(д)ливѣи со(л) побѡжнаа, а гръшнѣи смро(д) и злѣй запах(х)* (Львів, *Час. Слово* 272 зв.) [СЛУМ, Т. 12, с. 38]).

Матеріали СЛУМ свідчать, що зачасту запах ототожнюється з іншими перцептивними відчуттями, тим самим компенсуючи недостатню кількість виражальних засобів одоративних якостей. Найменування, що набули значення запаху специфічні тим, що починають називати складне відчуття у сприйнятті якого беруть участь декілька сенсорних систем. Так, наприклад, ад'єктив *сла(д)кий*, що належить модусу «смак» і називає якість, яка сприймається органами смаку, формує із назвами *вонність, запах* етнокультурні стереотипи *вонність сла(д)каа, запахи сла(д)кии* із ядерним значенням 'приємний' (*И ноздрами засмакоуєт вонность сла(д)кую ра(з)личныхъ земли* (Почаїв, 1618 *Зерц.* 21) [СЛУМ, Т. 10, с. 206]; *Сдино тгло тг(д)о леж(а)ще в' праху, а выдае(т) и(з) себе так(о)выи запахи сла(д)кии, паче арама(т) того св(я)та* (Чернігів, 1646 *Перло* 166) [СЛУМ, Т. 5, с. 140]). Тобто, прикметник *сла(д)кий* використовується для означення якості, що безпосередньо сприймається органами нюху, і набуває функції називання запаху, що зумовлено міжсферним переносом його прямих значень – синестезією. Разом із тим, відповідний прикметник у своїй основі має мотивуючу ознаку «підсилення», що є актуальним компонентом вторинного значення вихідної мовної форми *солодкий* – «який викликає приємні відчуття» [СУМ, Т. 9, с. 446].

На синестезії заґрунтоване виникнення псевдосенсорного стереотипу *запах красний*, у структурі якого прикметник *красний* виконує функцію називання ознаки «запах», яка для нього є вторинною, та продукує ядерне значення 'приємний' (*Не только с простых мирских людей, но и с твоего, ... езуцкаго живота ни единого не им(е)ш, дабы который добровоние и запах красний и любимый, от своего т(в)ла по смерти испустил и знак святости показал* (1608-1609 *Виш. Зач.* 220) [СЛУМ, Т. 8, с. 53]). Варто зазначити, ад'єктив *красний* має у своїй основі мотивуючу ознаку «інтенсивність», яка виступає семантичним компонентом у структурі первинного значення мовної форми: *красний* – «найкращий» [СУМ, Т. 4, с. 327]. Сказане на смислового рівні виявляє градацію позначуваної якості: семантичний зміст найменування *красний* указує на специфічну оцінку запаху, викликану надмірністю. Специфічність передається за допомогою додаткових лексичних засобів, зокрема, з метою уточнення та підсилення одоративного відчуття використовується конкретизатор – прикметник *любимий*.

Результатом «перехрещення» семантичних полів «запах – смак», «запах – колір», а разом, як і наявність мотивуючих атрибутів «підсилення» та «інтенсивність» та функціонування в одному контексті лексем *сла(д)кий* і *красний*, є виникнення додаткового периферійного значення 'який викликає приємну насолоду', 'який виражає задоволення, радість', що підтверджено прикладами: *Еще такое благоухание происходит, иж бы и покорми телеснаго забыти, только аного запаху краснаго и сладкого насытити человек лутче произволил* (1608-1609 *Виш. Зач.* 219) [СЛУМ, Т. 15, с. 83]).

Незважаючи на те, що лексико-семантичне мікрополе «запах» характеризується наявністю незначної кількості слів з прямим значенням запаху, засоби передачі чуттєвого його вираження досить різноманітні: від рівня простого словосполучення, до одиниць вищого рівня – ускладнених порівнянь та метафористичних конструкцій, в яких відчуття запахів передається цілим контекстом. І якщо мотивація порівнянь, заґрунтована на вихідній одоративній ознаці, є більш прозорою (наприклад, у порівнянні *Бл(а)гоухаю(т) як(а) ра(и)скии цв(е)ты* (к. XVI – поч. XVII ст. *ПДПИ* 182, 98) [СЛУМ, Т. 14, с. 143]), зокрема, для дієслова *бл(а)гоухаю(т)* мотивуючою ознакою є «приємний», а для *ра(и)скии цв(е)ты* – «який викликає почуття прекрасного, привабливий», які продукують значення 'надзвичайно приємно пахнути', 'чарувати'), то відмітна особливість розвитку метафоричного значення лексика із семантикою запаху полягає в тому, що метафоричне перенесення відбувається на основі подібності до запаху певного предмета, при цьому ольфактивними характеристиками наділяються предмети та явища об'єктивної дійсності, що фізично не здатні мати запах, наприклад, *з(л)ых(а) м(ы)слий см(р)од(ь), запахи добрых(а) оучинков(а), вонность арома(т) кни(ж)ного читанья*, а отже, за ними закріплюється уявний запах.

Складність аналізу такого типу одиниць полягає у їхній суб'єктивності, оскільки, незважаючи на спільність психофізичного сприйняття запахів усіма людьми та наявність одоративних універсалій, в кожного носія мови своє уявлення про конкретний запах і метафоричний одоративний образ викликає свої асоціативний ланцюг, що у межах контекстуального змісту продукує ряд одоративних переносних значень етностереотипів різних тематичних груп. Наприклад, у стереотипі *запах добрых(а) оучинков(а)* прослідковується значення 'наслідок чиєї-небудь діяльності', 'слід' (*Ми повинни е(с)ми... веселитиса... а запах добрых(а) оучинков(а) по соб(е) ок(а)зовати, и в(о)д(и)и(т)и(т)и нов(о)лтиса* (Київ, 1637 *УС Кал.* 222) [СЛУМ, Т. 10, с. 132]); стереотип *вонность арома(т) кни(ж)ного читанья* передає значення 'важливість, значимість освіти' (*Вонность арома(т) кни(ж)ного читанья, д(о)х(в)наа каси(а) краснаго ст(в)анья* (к. XVI – поч. XVII ст. *ПДПИ* 182, 98) [СЛУМ, Т. 14, с. 143]); стереотип *з(л)ых(а) м(ы)слий см(р)од(ь)* продукує значення 'деградація', 'моральний розклад' (*Виш(л)каа д(и)я несокорененаа Д(о)м(а) ст(ы)м(а), и н(о)б(с)нои Соли, то е(с)ть, м(о)ци Б(о)ж(е)и оучастницею не ст(а)вшись, загниветьс(я), и мнози(х) з(л)ых(а) м(ы)слий см(р)од(ь) // полна быв(а)ет(ь)* (Вільна, 1627 *Дух.* б. 6-7) [Т. 9, с. 254–255]).

З-посеред інших сфер побутування «етапи існування людини», у межах якої псевдосенсорний етностереотип *с(м)ра(д)ная см(р)ть*. Те що факт власної смерті сприймається людиною не як безперечна істина, а викликає, як правило, емоційне потрясіння, почуття безнадійності та розгубленості, продукує ментальну значеннєву зону відповідного стереотипу 'нечестива', 'порочна', 'неправедна', 'богопротивна' (*Так(а) с(е)с(ь) о(к)аныи и ст(о)по(л)к(ь) бугая. а не в(ь)да(л) о(т) кого зло с(м)ра(д)ноую см(р)ть пр(и)на* (1489 *Чет.* 249) [СЛУМ, Т. 15, с. 80]). Разом із тим можемо говорити про існування додаткової семи 'гріховна', яка продукована розумінням смерті у християнстві, де її причиною споконвіку вважалась гріховність людини: смерть – відплата за гріх.

Факт смерті зачіпає глибинні структури внутрішнього світу людини, що спричиняє роздуми над метою і сенсом життя, що виформовує сферу «характеристика вчинків людей». У межах означеної сфери побутують етнокультурні стереотипи із ядерним значенням 'поганий', які у різних контекстах набувають відмінних конотативних відтінків, розширюючи зону периферії. Так, для стереотипу *с(м)ра(д)ныи оучинки* периферійним значенням є 'недостойні' (*И исходи(т) бл(а)гоуханієм д(о)х(а) ст(ы)и а зли и с(м)ра(д)ныи оучинки и гр(я)хы наша о(т)ганае(т)* (к. XVI ст. *УС № 31, 175*) [СЛУМ, Т. 13, с. 219]); для стереотипу *гр(я)хы см(р)од(ь)ныи* – 'нечестиві' (*Так(а) т(а) о(д)и(е) и б(о)г(ы) оупл(о)тавши(т) в(о) свои ст(ы)тки где хочоу(т) прова(д)а(т) пре(з) гр(я)хы см(р)од(ь)ныи, пре(з) р(о)скоши и а(ж)е до некла* (поч. XVII ст. *Проп.* р. 19) [СЛУМ, Т. 13, с. 14]). Виконувани вчинки, дії одночасно виступають каталізатором характеристики особистості, виформовуючи оцінні судження, у яких обґрунтовується моральність та її елементи. Підтвердженням чого є стереотипи-образи *козель см(р)д(л)ций, гр(я)шникъ см(р)д(л)ций*, поєднання яких в одному контексті не тільки актуалізує негативну маркованість стереотипного образу, а й продукує розширення семантичного поля за рахунок значення 'грішний', 'безбожний' (*Ты(и) [аг(л)ове] и // далеко об(а)чат(ь), и познають праведнаго, и нечестиваго: и снад(е)не почув(о)т см(р)д(л)цаго козла еретичествомъ и гр(я)шника см(р)д(л)цаго гр(я)хам(и) мнози* (Почаїв, 1618 *Зерц.* 69 зв. -70) [СЛУМ, Т. 9, с. 100]).

Моральні якості індивіда окреслено у сфері «почуття людини», яка заґрунтована на оцінці соціальних відносин та поведінки людей у суспільній та індивідуальній свідомості, що знаходить своє вираження у системі моральних знань про

етичні норми. Опертям для відповідної сфери є ціннісні орієнтації, відповідно, стереотипи у межах даної сфери мають глибоко аксіологічний характер. Зокрема, негативно маркований етнокультурний стереотип *смордливыи злости* ядерним значенням якого є 'поганій' (*Смордливыи злости ω(t) дийъ ваши(x) ω(t)гонъте* (I пол. XVII ст. *УС Кан.* 79) [СЛУМ, Т. 10, с. 132]), розвиває виразно негативну аксіологію периферійних значень: 'шкідливі', 'недобрі', 'аморальні'

Позитивні аксіологічні потенції проявляє ад'єктив *душевный*, який ми умовно відносимо до одоративного модусу перцепції у межах сфери «почуття людини». Відповідний прикметник тільки у контексті з іменником *запахъ* виявляє відношення до означеного модусу, передаючи емоційну реакцію суб'єкта, викликану одоративною якістю. Разом із тим, ад'єктив *душевный* у структурі етнокультурного стереотипу *душевный запахъ* виформовує значення 'чистота моральних якостей', 'благородство' (*Ссть теды ев(з)лского бѣсаженого шгорѣда благослови(н)ный дневи сѣму належачий цвѣ(т), котрого(м) ва(м) до душе(вного) запаха пода(н)*) (I пол. XVII ст. *УС Кан.* 79) [СЛУМ, Т. 10, с. 132]).

Отже, обмеженість об'єктивної базових одоративних сенсорних відчуттів, засвідчена матеріалами СЛУМ, компенсується ототожненням запаху з іншими перцептивними відчуттями, що відображено у структурі етнокультурних стереотипів сенсорного сприйняття, або таких, що втрачають зв'язок із вихідною одоративною ознакою – псевдосенсорних.

У значеннєвому полі етнокультурних стереотипів, заґрунтованих на перцепції сприйняття навколишнього світу за допомогою запахів, можна виділити різні сфери їх побутування: «характеристика запаху», «етапи існування людини», «характеристика вчинків людей», «почуття людини», у межах яких стереотипи набувають виразної аксіологічної орієнтації, яка розглядається з позиції ціннісного бачення світу. Пропонована тема є перспективною для подальших досліджень автора.

Література:

1. Кубрякова Е. С. Язык и знание: На пути получения знаний о языке: Части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в познании мира / Е. С. Кубрякова. – М. : Языки славянской культуры, 2004. – 560 с.
2. Курилович Е. О методах внутренней реконструкции / Е. Курилович // Новое в лингвистике, Вып. IV. – М. : Наука, 1965. – С. 36–44.
3. Плужников М. С. Среди запахов и звуков / М. С. Плужников, С. В. Рязанцев. – М. : Мол. гвардия, 1991. – 231 с.
4. Рузин И. Г. Когнитивные стратегии именованья. Модусы перцепции (зрение, слух, осязание, обоняние, вкус) и их выражение в языке / И. Г. Рузин // Вопросы языкознания. – 1994. – № 6. – С. 17–27.
5. СЛУМ – Словник української мови XVI – першої половини XVII ст. / гол. ред. Д. Гримчишин. – Львів, 1994–2010. – Вип. 1–15.
6. Ставицька Л. Стаття крізь призму запаху / Л. Ставицька // Вісник Львівського ун-ту. Серія філологічна. – 2006. – Вип. 38. – Ч. II. – С. 72–78.
7. СУМ – Словник української мови : в 11 т. / гол. ред. кол. І. К. Білодід. – К. : Наукова думка, 1970–1980.
8. Франко І. Я. Из секретів поетичної творчості / І. Я. Франко // Зібрання творів: У 50 т. – К., 1980. – Т. 37. – 489 с.

УДК 81'373

Ю. В. Ткаченко,

Інститут філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка, м. Київ

ОСОБЛИВОСТІ КЛАСИФІКАЦІЇ РЕАЛІЙ ТА ВИЯВЛЕННЯ ЇХ АКСІОЛОГІЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ

Стаття присвячена особливостям класифікації реалій. Розкрито сутність понять «безеквівалентна лексика», «реалії», «кологит». Проаналізовано різні типи класифікацій реалій, особливу увагу приділено тематичному принципу класифікації, що розглядається на прикладі українських та німецьких реалій. В статті також розглядається аксіологічний потенціал реалій.

Ключові слова: безеквівалентна лексика, реалія, колорит, тематична класифікація, аксіологічний потенціал.

PECULIARITIES OF REALIA CLASSIFICATION AND REVEALING OF ITS AXIOLOGICAL POTENTIAL

The article deals with the peculiarities of realia classification. It reveals the essence of the concepts of «non-equivalent vocabulary», «realia» and «color». The realia is a term denoting a characteristic phenomenon of history, culture or mode of life of a chosen community that seems strange and difficult to comprehend by the given counterpart. The different types of realia classifications were analyzed, their differences and similarities were determined by the method of comparing.

The article investigates the main reasons for the formation of each type of realia classification and consider the most important features of each group of realia. Special attention was paid to the principle of thematic classification, considered on the example of German and Ukrainian realia. The findings reveals that the basic principle of realia classification is a way of realia grouping by subject matter.

The axiological potential of realia is also considered in the article. It was also revealed that anthroponyms (personal names) and toponyms (place names) as a part of realia possess the greatest axiological potential, because they create a local color and carry axiological sign. Axiologisation of linguistic realia as resort to cultural values and language of any nation is the value orientation process, which involves the enrichment of knowledge, development of the value formation and development of professional skills of teachers of foreign languages.

Keywords: non-equivalent vocabulary, realia, color, thematic classification, axiological potential.

ОСОБЕННОСТИ КЛАССИФИКАЦИИ РЕАЛИЙ И ВЫЯВЛЕНИЕ ИХ АКСИОЛОГИЧЕСКОГО ПОТЕНЦИАЛА

Статья посвящена особенностям классификации реалий. Раскрыта сущность понятий «безэквивалентная лексика», «реалии», «кологит». Проанализированы различные типы классификаций реалий, особое внимание уделено тематическому принципу классификации, который рассматривается на примере украинских и немецких реалий. В статье также рассматривается аксиологический потенциал реалий.

Ключевые слова: безэквивалентная лексика, реалия, колорит, тематическая классификация, аксиологический потенциал.

За останні два десятиліття у зв'язку з активізацією міжнародних контактів акцентувалася увага на вивченні національних особливостей мовної свідомості комунікантів – представників різних лінгвокультурних спільнот. Найважливішим елементом людського спілкування є мова, яка сприяє розвитку та еволюції людства. Мова кожного народу формується одночасно з культурою, тому не можна розглядати їх нарізно один від одного. Так, з часом змінюється, модернізується культура кожного суспільства, що має своє відображення і в мові, з'являються нові слова, вирази.

Як зазначає Л. В. Мосієнко, «Мова – факт культури, тому що: 1) вона є складовою частиною культури, яку ми успадковуємо від наших предків; 2) мова – основний інструмент, за допомогою якого ми засвоюємо культуру; 3) мова – най-